

J. S. BACH: G-MOLL FANTÁZIA BWV: 542 HARMÓNIAVILÁGA

A g-moll fantázia keletkezéséről:

A mű 1720 körül keletkezett, a nagy érett mesterművek közé tartozik. 1717–1720 között Köthenben élt és itt írta a következő művek csokorjában a g-moll fantázia és fugát:

a-moll preludium és fuga	BWV: 543
dór toccata és fuga	BWV: 5438
F-dúr toccata és fuga	BWV: 540
c-moll Passacaglia	BWV: 582
c-moll fantázia	BWV: 562
d-moll preludium és fuga	BWV: 539

A mű feltehetőleg 1720 nyarán keletkezett, amikor második karlsbadi utazásról hazatérően 1720. július 7-én tragikus csapás éri Bachot: hűséges feleségének, Mária Barbarának váratlan halálhíre.

A nekrológus e szavakkal mondja el a megrendítő eseményt:

„Miután első feleségével tizenhárom évig élt boldog házasságban, 1720-ban a herceggel együtt Karlsbadba tett utazásról hazatérve mérhetetlen fájdalommal hallotta, hogy felesége közben meghalt s el is temették; – az elutazáskor még frissen és jó egészségben váltak el egymástól. Útközben nem tudták őket hiralással elérni, úgyhogy Bach házába lépve hallotta meg a hirt felesége betegségéről és haláláról.”

A több mint 30 évvel később fogalmazott nekrológus mondataiból még kiérzik, milyen mérhetetlen fájdalom lehetett Bachnak hűséges feleségének váratlan elvesztése. Mária Barbara egyéniségéről, úgyszólván semmit sem tudunk; 36 éves korában ragadta el a halál. Bachnak bizonyára méltó társa volt; nagy zenészfiai közül ketten Friedemann és Philipp Emanuel ebből a házasságból származtak. Jellemében és természetében, úgy látszik, Philipp Emanuel emlékeztetett legjobban édesanyjára; a kortársak mindkettejüket egyszerű, vidám, derűs kedélyű egyéniségnek jellemzik. Friedemann Bach szenvedélyes természetében pedig édesapja ismerhetett saját magát.

Az édesanya halálakor a legidősebb gyermek tizenharmadik, a legfiatalabb hatodik évében van: az apa, Sebastian pedig lázasan felfokozott tempójú komponista és előadó munka közepette él. Mindenképpen indokolt, hogy elárvult családjának hamarosan új családanyát adjon. Másfél évvel a haláleset után, 1721. december 3-án Bach újra nősül. Johann Kaspar Wülcken weissenfelsei udvari trombitás hajadon lányát, Anna Magdaléna Wülcken 20-21 éves énekesnőt vette el.

Feltételezzük, hogy a g-moll fantáziát első felesége elvesztése után komponálta, mert őszinte, tragikus karakterű művében zenésíti meg fájdalmát. Élete utolsó periódusá-

ban komponált h-moll prelúdium és fuga BWV: 544 passió hangulatú művében érezhetjük még élete nagy szomorúságait.

A fantázia drámai jellegével és a harmóniafüzés messze előremutató merészségével közeli rokona a zongorára írt Kromatikus fantáziának.

A hagyomány úgy tartja, s a monográfiában olvashatjuk, hogy ezt a művet Hamburgban 1720-ban Reinken előtt játszotta a Szent Katalin templom nagy Snitger orgonáján, amikor egy megüresedett templomi orgonista állásra pályázott. Az újabb kutatások (Grove monográfiák) kiderítették, hogy Bach nem jelent meg a próbajátékon.

Formájáról:

Az orgonazene szabad formái 1600 körül még a legkülönbözőbb címek alatt szerepelnek: Canzona, Fantasia, Ricercare, Toccata, Praeambulum, Praeludium, Fuga és még más hasonló műfaji elnevezéseket találunk a korai orgonamestereknél, például Frescobaldi műveiben. Kiegészíti még ezt a sort az orgonavariáció műfaja, melynek az északi orgonisták, Sweelinck és Scheidt a legnagyobb mesterei. J. S. Bach volt akinek művészetében szintézisre jutott az itáliai melodikusság és az észak-német konstruktivitás. A XVII. század végére a formák és a műfajok letisztultak, s a rögtönzés jellegű és fugaszerű szakaszokból kombinált forma most legtöbbször Toccata nevet visel.

Ennek 1700 körül kétféle típusát ismerjük:

– egyik a nagyobb ötrészes típus leginkább Buxtehude műveiben, mely a következő szakaszokból áll:

1. Rögtönzésszerű szakasz
2. Páros ütemű fuga
3. Szabad formájú arioso
4. Hármass ütemű fuga
5. Rögtönzésszerű szakasz

– és a kisebb, háromrészes típusú, amelyben két improvizatív szabad rész közrefogja a fugát.

Bach legtipikusabb szabad orgonaműveinek uralkodó formája néha a fantázia és fuga, máskor toccata és fuga néven szerepel.

A g-moll fantázia is a buxtehudei toccata formát veszi mintául, de sokkal egészségesebb, kerekesebb formájú művet komponál, mint az elődök, mert az improvizatív, szabad részek között két pillér imitációs szakaszt találunk, aminek azonos a tematikája.

A szabad improvizatív szakasz harmóniai, meglepő modulációs fordulatai, feloldatlan diszsonanciái egészen a XX. századi expresszivitásra mutatnak. A drámai hatást a szűkített szeptimek és a bővített akkordok teremtik meg. A nápolyi akkordokat a darab végére tartogatja a szerző, ezzel is színesítve a harmóniák gazdagságát. Az orgonapontok is erőteljes diszsonanciát eredményeznek. A modulációkban az enharmónikus átértelmezést, a mellékdomináns ill. a váltódomináns akkordokat használja fel. A darab folyamán kizárólag moll hangnemeket érint, ami szintén komor hangvételűvé teszi a kompozíciót.

A g-moll fantázia a zeneirodalom legfájdalmasabb művei közé tartozik, őszinte hangvétele miatt az orgonisták szívesen tűzik műsorukra a hallgatók nagy öröme.